

Akhlāq-i zīstī

i.e., Bioethics Journal

2025; 15(40): e7

The Bioethics and Health
Law InstituteMedical Ethics and Law
Research CenterInternational Association
of Islamic Bioethics

The Secrets of the Meanings of Secondary Methods of Command and Prohibition in the Quran: An Exploration of Various Aspects of Health

Zeinab Mosleh¹, Ebrahim Zareifar^{2*}, Safdar Shaker³

1. Department of Theology, Quranic Sciences and Hadith, Fasa Branch, Islamic Azad University, Fasa, Iran.

2. Department of Arabic Language and Literature, Fasa Branch, Islamic Azad University, Fasa, Iran.

3. Department of Arabic Language and Literature, Fasa Branch, Islamic Azad University, Fasa, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: In today's world, attention to healthy nutrition and food safety is considered an important social and individual issue. With the increase in public awareness about the effects of food on physical and mental health, individuals are seeking reliable sources for their dietary choices. This article focuses on the secondary meanings of commands and prohibitions in the verses of the Qur'an, specifically those related to dietary and hygienic regulations, with the aim of analyzing the impact of these teachings on individual and social health. Furthermore, this study presents a framework for evaluating health in four dimensions: physical health, mental health, social relationships, and wealth. Accordingly, the discussion is not limited to physical well-being and nutrition but extends to broader aspects of holistic health.

Methods: This study employs a comparative library-based method for its analysis. The Holy Qur'an, as a divine source, offers valuable teachings in this regard that can serve as a comprehensive guide for choosing lawful (ḥalāl) and healthy foods.

Ethical Considerations: In this study, ethical principles, including textual authenticity and fidelity, have been duly observed.

Findings: The dietary laws in the Quran not only refer to the permissibility and prohibition of foods but also address the spiritual and social impacts of these choices. These laws demonstrate that healthy and halal nutrition can contribute to improving quality of life and public health. For example, the Qur'an, implicitly and explicitly, prohibits the consumption of drugs and alcohol and highlights their harmful effects. The emphasis on consuming clean and wholesome foods is related not only to religious aspects but also to scientific and health-related considerations.

Conclusion: The Qur'an addresses the concept of health through commands and prohibitions, encompassing four key dimensions: physical health, mental well-being, social relationships, and financial health. Given the positive effects of adhering to dietary rulings on mental health, this study can contribute to the development of educational and counseling programs in the fields of nutrition and mental wellness.

Keywords: Second Meaning; Command and Prohibition Methods; Health Aspects; Quranic Teachings

Corresponding Author: Ebrahim Zareifar; **Email:** ebrahim.zareifar@iau.ac.ir

Received: October 13, 2024; **Accepted:** December 3, 2024; **Published Online:** July 2, 2025

Please cite this article as:

Mosleh Z, Zareifar E, Shaker S. The Secrets of the Meanings of Secondary Methods of Command and Prohibition in the Quran: An Exploration of Various Aspects of Health. *Akhlāq-i zisti, i.e., Bioethics Journal*. 2025; 15(40): e7.

انجمن بین‌المللی اخلاق زیستی اسلامی مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی انستیتو اخلاق زیستی و حقوق سلامت

مجله اخلاق زیستی

دوره پانزدهم، شماره چهارم، ۱۴۰۴

رازهای معانی اسالیب ثانویه امر و نهی در قرآن: جستجویی بر ابعاد مختلف سلامت

زینب مصلح^۱، ابراهیم زارعی‌فر^۲، صفدر شاکر^۳

۱. گروه الهیات، علوم قرآن و حدیث، واحد فسا، دانشگاه آزاد اسلامی، فسا، ایران.

۲. گروه زبان و ادبیات عرب، واحد فسا، دانشگاه آزاد اسلامی، فسا، ایران.

۳. گروه زبان و ادبیات عرب، واحد فسا، دانشگاه آزاد اسلامی، فسا، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: در دنیای امروز، توجه به تغذیه سالم و ایمنی غذایی به‌عنوان یک مسئله اجتماعی و فردی مهم در نظر گرفته می‌شود. با افزایش آگاهی عمومی درباره تأثیرات غذا بر سلامت جسمی و روانی، افراد به دنبال منابع قابل اعتماد برای انتخاب‌های غذایی خود هستند. این مقاله بر معانی ثانویه دستورات و ممنوعیت‌ها در آیات قرآن تمرکز دارد و آیات مربوط به قوانین غذایی و بهداشتی را با هدف تحلیل تأثیرات این آموزه‌ها بر سلامت فردی و اجتماعی، بررسی می‌کند. علاوه بر این، این تحقیق چارچوبی را ارائه می‌دهد که سلامت را از چهار بعد ارزیابی می‌کند: سلامت جسمی، سلامت روانی، روابط اجتماعی و ثروت، و بحث را محدود به سلامت جسمی و تغذیه نمی‌کند.

روش: این تحقیق از روش کتابخانه‌ای مقایسه‌ای برای تحلیل خود استفاده کرده است. قرآن کریم، به‌عنوان یک منبع الهی، آموزه‌های ارزشمندی در این زمینه ارائه می‌دهد که می‌تواند به‌عنوان راهنمای جامع برای انتخاب غذاهای حلال و سالم مورد استفاده قرار گیرد.

ملاحظات اخلاقی: در این مطالعه، اصول اخلاقی شامل اصالت متن و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها: قوانین غذایی در قرآن نه تنها به مجاز بودن و ممنوعیت غذاها اشاره دارد، بلکه به تأثیرات روحی و اجتماعی این انتخاب‌ها نیز پرداخته است. این قوانین نشان می‌دهند که تغذیه سالم و حلال می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و سلامت عمومی کمک کند. به‌عنوان مثال، قرآن به طور ضمنی و صریح، مصرف مواد مخدر و الکل را ممنوع کرده و تأثیرات منفی این مواد را نشان می‌دهد. تأکید بر مصرف غذاهای پاک و سالم نه تنها به جنبه‌های مذهبی مربوط می‌شود بلکه به ملاحظات علمی و بهداشتی نیز مرتبط است.

نتیجه‌گیری: قرآن از چهار بعد سلامت جسم، روان، روابط اجتماعی و سلامت مال به موضوع سلامت از طریق اسالیب امر و نهی پرداخته است. با توجه به تأثیرات مثبت رعایت احکام غذایی بر سلامت روان، این تحقیق می‌تواند به توسعه برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای در زمینه تغذیه و سلامت روان مساعدت نماید.

واژگان کلیدی: معانی ثانویه؛ اسالیب امر و نهی؛ جنبه‌های سلامتی؛ آموزه‌های قرآن

نویسنده مسئول: ابراهیم زارعی‌فر؛ پست الکترونیک: ebrahim.zareifar@iau.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۲۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۱۳؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۱۱

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Mosleh Z, Zareifar E, Shaker S. The Secrets of the Meanings of Secondary Methods of Command and Prohibition in the Quran: An Exploration of Various Aspects of Health. *Akhlaq-i zisti, i.e., Bioethics Journal*. 2025; 15(40): e7.

مقدمه

رشد دانش بلاغت با ظهور اسلام و اعجاز جاودانه قرآن کریم، ازجمله ویژگی‌هایی مانند فصاحت و بلاغت، ارتباطی عمیق و دیرینه دارد. علوم بلاغی به سه محور اصلی، یعنی معانی، بیان و بدیع می‌پردازند. یکی از زیرشاخه‌های این علم، معانی ثانویه افعال امری است. در این بحث، فعل امر همیشه به معنای دستور دادن نیست؛ بلکه معانی ثانویه دیگری نیز دارد که آگاهی از آن‌ها به ما در درک بهتر ترجمه قرآن کریم و برداشت‌های صحیح، دقیق و کامل کمک می‌کند (۱). معانی ثانویه آیات الاحکام یکی از مباحث مهم در علوم قرآن و فقه اسلامی است که به تفسیر و فهم عمیق‌تر آیات مرتبط با احکام شرعی می‌پردازد. این معانی که به ظاهر آیات محدود نمی‌شوند، می‌توانند فرآیند استنباط احکام را غنی‌تر و پیچیده‌تر سازند. این پژوهش به بررسی روش‌های مختلف تفسیر و تأثیر آن‌ها بر فهم احکام شرعی خواهد پرداخت و در نهایت، تلاش می‌کند تا نقش معانی ثانویه در پرورش نگرش‌های جدید فقهی در بستر معاصر را بررسی کند (۲). ازجمله مهم‌ترین ویژگی‌های آیات الاحکام، تنوع و چندلایه بودن معانی آن‌هاست. هر آیه ممکن است در زمان‌ها و مکان‌های مختلف با معانی متعددی تفسیر شود. به‌عنوان مثال، برخی از مفسران و فقیهان با بهره‌گیری از اصول تفسیر، از قبیل تفسیر موضوعی و تاریخی، سعی کرده‌اند ضمن استخراج احکام، به شرایط و زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی که موجب صدور این آیات شده است، توجه کنند. بر این اساس، این ارزیابی می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مؤثر در دستیابی به فهم جامع‌تری از احکام الهی عمل کند.

تحقیقات انجام شده در این زمینه نشان داده است که معانی ثانویه آیات الاحکام به‌طور خاص می‌تواند در اصلاح و توسعه نظام فقهی معاصر تأثیرگذار باشد. برای نمونه، الگویی از تفسیر می‌تواند درک بهتری از احکام حقوقی، کیفری و اجتماعی ارائه دهد که با تغییر شرایط زمانی و مکانی باید به روز شود (۳). امر و نهی ازجمله اساسی‌ترین مباحث در آیات الاحکام قرآن کریم است. این مفاهیم نه تنها به اصلاح رفتار فردی و اجتماعی مسلمانان کمک می‌کند، بلکه ابزاری برای تحقق

اهداف کلان جامعه اسلامی و تضمین سلامت روحی و جسمی جامعه به شمار می‌آید (۴). از سوی دیگر، آیات نهی، فرد را از انجام کارهای معیوب و ناپسند منع می‌کنند. این آیات نه تنها رفتارهای ناپسند را نقد می‌کنند، بلکه به افراد هشدار می‌دهند که از مسیرهای نادرست دوری کنند و به ارزش‌های اسلامی پایبند بمانند. تحلیل عمیق‌تر این آیات نشان می‌دهد که امر و نهی یک نظام طراحی‌شده برای تربیت روحی، اخلاقی و اجتماعی مسلمانان است. به همین دلیل، فقیهان و مفسران در جلوه‌گری این مفاهیم با رویکردهای مختلف به تبیین و تفسیر آن‌ها پرداخته‌اند. برای مثال، برخی بر این باورند که آیات امر می‌توانند به نوعی ارتباطی با ایجاد انگیزه در پیروان اسلام داشته باشند، در حالی که آیات نهی معمولاً برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فردی طراحی شده‌اند (۵).

در دنیای امروز، توجه به تغذیه سالم و بهداشت غذایی به یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی و فردی تبدیل شده است. با افزایش آگاهی عمومی درباره تأثیرات غذا بر سلامت جسم و روان، بسیاری از افراد به دنبال منابع معتبر برای انتخاب‌های غذایی خود هستند. قرآن کریم به‌عنوان یک منبع الهی و راهنمای زندگی مسلمانان، در این زمینه آموزه‌های ارزشمندی ارائه می‌دهد که می‌تواند به‌عنوان یک راهنمای جامع برای انتخاب غذاهای حلال و سالم مورد استفاده قرار گیرد (۶). احکام غذایی در قرآن کریم نه تنها به حلال و حرام بودن غذاها اشاره دارد، بلکه به تأثیرات روحی و اجتماعی این انتخاب‌ها نیز پرداخته است. این احکام به وضوح نشان می‌دهند که تغذیه سالم و حلال می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و سلامت عمومی جامعه کمک کند. به‌عنوان مثال، آیات قرآن به نهی از مصرف مواد مخدر و الکل اشاره دارند که تأثیرات منفی این مواد بر سلامت جسمی و روانی انسان‌ها را به تصویر می‌کشند (۵). علاوه بر این، قرآن کریم به اهمیت مصرف غذاهای پاک و طیب تأکید می‌کند. این تأکید نه تنها به جنبه‌های مذهبی مربوط می‌شود، بلکه به جنبه‌های علمی و بهداشتی نیز مرتبط است. مطالعات علمی نشان داده‌اند که تغذیه سالم و مصرف غذاهای حلال می‌تواند به کاهش بیماری‌ها و بهبود کیفیت زندگی کمک کند (۶).

در این مقاله، به بررسی آیات قرآن کریم در زمینه سلامت پرداخته خواهد شد. هدف این مقاله تحلیل معانی ثانویه این آیات و تأثیرات آن‌ها بر سلامت جسم و روح انسان‌ها است. همچنین، به بررسی ارتباط بین آموزه‌های دینی و علم تغذیه پرداخته خواهد شد تا نشان دهیم که چگونه می‌توان از این آموزه‌ها در زندگی روزمره بهره‌برداری کرد (۷). در نهایت، این مقاله به دنبال ارائه یک دیدگاه جامع و علمی درباره احکام غذایی در قرآن کریم و تأثیرات آن بر سلامت فردی و اجتماعی است. با توجه به اهمیت این موضوع در دنیای امروز، امید است که این پژوهش بتواند به ارتقاء آگاهی عمومی و بهبود انتخاب‌های غذایی در جامعه کمک کند. افعال امر در برخی موارد به دلیل کاربردشان از معنای اصلی خود (دستور و ایجاب) خارج می‌شوند و به معانی دیگری نیز استفاده می‌شوند. این افعال هدفی غیر از هدف اصلی افعال امر دارند که می‌توان به آن‌ها به عنوان «معانی ثانویه امر» اشاره کرد. معانی ثانویه‌ای که جنبه بلاغی و ادبی دارند و می‌توانند بر کلام تأثیر بگذارند، و زبان‌شناسان آن را به عنوان کنش تأثیر گفتار می‌شناسند (۸).

روش

روش تحقیق در مرحله اول بر اساس تحلیل متنی استوار گردیده است و طبق آن، آیات قرآن کریم که به سلامت مربوط می‌شوند، شناسایی و تحلیل می‌شوند. این تحلیل شامل بررسی معانی لغوی و اصطلاحی واژه‌ها، تفسیر آیات و استخراج نکات کلیدی مرتبط با موضوع است. از تفاسیر معتبر و منابع علمی برای درک بهتر معانی و مفاهیم استفاده خواهد شد. در مرحله بعد به مطالعه تطبیقی پرداختیم بدین معنی که احکام سلامتی در قرآن با دیگر متون دینی و علمی مقایسه می‌شود. این مطالعه شامل بررسی آموزه‌های اسلامی در مقایسه با دیگر ادیان و فرهنگ‌ها در زمینه تغذیه و بهداشت است. هدف از این مرحله، شناسایی نقاط قوت و ضعف هریک از رویکردها و ارائه یک دیدگاه جامع‌تر است. سپس داده‌های علمی و پژوهش‌های مرتبط با تأثیرات تغذیه حلال و سالم بر سلامت جسم و روان جمع‌آوری و تحلیل می‌شوند. این داده‌ها از مقالات علمی، گزارش‌های بهداشتی و

مطالعات موردی استخراج می‌شوند و به بررسی ارتباط بین آموزه‌های دینی و علم تغذیه کمک می‌کنند. در نهایت به تولید یک چارچوب مفهومی پرداختیم.

چارچوب مفهومی این مقاله براساس ارتباط بین احکام غذایی در قرآن کریم و تأثیرات آن بر سلامت جسمی و روانی افراد و جامعه شکل گرفته است. این چارچوب شامل چندین مؤلفه کلیدی است که به تبیین موضوع کمک می‌کند. احکام غذایی در قرآن کریم شامل بررسی آیات و تفاسیر مرتبط با حلال و حرام بودن غذاها، تأکید بر مصرف غذاهای پاک و طیب، و نهی از مصرف مواد مضر است. این بخش به تحلیل معانی و تفسیر آیات می‌پردازد و به شناسایی اصول کلی احکام غذایی در اسلام کمک می‌کند. مؤلفه تأثیرات تغذیه بر سلامت جسمی نیز به بررسی تأثیرات مستقیم تغذیه سالم و حلال بر سلامت جسمی افراد می‌پردازد. مؤلفه تأثیرات تغذیه بر سلامت روانی به بررسی تأثیرات تغذیه بر سلامت روانی و روحی افراد شامل بررسی ارتباط بین تغذیه سالم و کاهش استرس، اضطراب و افسردگی، می‌پردازد. این بخش به تحلیل نقش تغذیه در بهبود کیفیت زندگی و افزایش رضایت از زندگی می‌پردازد. مؤلفه ابعاد اجتماعی و فرهنگی احکام غذایی نیز به بررسی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احکام غذایی در جامعه شامل تحلیل نقش تغذیه حلال در تقویت هویت فرهنگی، ایجاد همبستگی اجتماعی و ارتقاء آگاهی عمومی درباره سلامت، می‌پردازد. این بخش به بررسی نظرات و تجربیات افراد در زمینه احکام غذایی و تأثیرات آن بر زندگی روزمره می‌پردازد و در نهایت به سلامت اموال می‌پردازیم. این چارچوب مفهومی به ما این امکان را می‌دهد که به‌طور جامع و سیستماتیک به بررسی احکام غذایی و بهداشتی در قرآن کریم بپردازیم و ارتباط آن‌ها را با سلامت فردی و اجتماعی تحلیل نماییم.

یافته‌ها

- بررسی نمونه‌های اسالیب امر و نهی و معانی ثانویه آن در قرآن: در قرآن کریم می‌توان معانی ثانویه‌ای از امر و نهی در مورد اطعمه و اشربه برداشت کرد. در زیر به برخی از آیات و معانی ثانویه آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. آیه ۱۷۲ سوره بقره: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ».

- معنای ثانویه (امر): این آیه به امر مصرف غذاهای پاک و حلال اشاره دارد. معانی ثانویه این امر می‌تواند به تأکید بر اهمیت تغذیه سالم و تأثیر آن بر سلامت جسم و روح اشاره کند. همچنین، می‌تواند به ضرورت انتخاب غذاهای با کیفیت و تأثیر آن بر کیفیت زندگی اشاره داشته باشد.

در مکتب اسلام، مادیات مقدمه معنویات است. «كُلُوا، وَ أَشْكُرُوا، تَعْبُدُونَ» اسلام در تغذیه، به بهداشت توجه دارد. «طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ» قبل از تأمین زندگی مردم و محبت به آنان، توقعی نداشته باشید. «كُلُوا... وَ أَشْكُرُوا» شکر، نشانه خداپرستی و توحید ناب است. اگر انسان رزق را نتیجه فکر اقتصادی، تلاش، مدیریت، سرمایه و اعتبارات خود بداند، برای خداوند سهمی قائل نخواهد بود تا او را شکر کند. «وَ أَشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ» (۹) در مجمع البیان در ذیل آیه «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ» از رسول خدا (ص) روایت آورده که فرمود: خدای تعالی خودش طیب و پاکیزه است، و جز پاکیزه قبول نمی‌کند، و به مؤمنین همان دستوری را داده که به رسولان خود داده، و فرموده: «يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ» و از یک سو همین خطاب را متوجه مؤمنین کرده و فرموده: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ» (۱۰).

۲. آیه ۱۷۳ سوره بقره: «إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لَعْنِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» خداوند، تنها (گوشت) مردار، خون، گوشت خوک و آنچه را نام غیر خدا به هنگام ذبح بر آن گفته شود، حرام کرده است. (ولی) آن کس که مجبور شود، در صورتی که ستمگر و متجاوز نباشد، گناهی بر او نیست؛ (و) می‌تواند برای حفظ جان خود، در موقع ضرورت، از آن بخورد؛ خداوند بخشنده و مهربان است.

- معنای ثانویه (نهی): این آیه به نهی از مصرف غذاهای حرام اشاره دارد. معانی ثانویه این نهی می‌تواند به تأکید بر تأثیرات منفی مصرف غذاهای حرام بر سلامت جسمی و روحی

انسان‌ها اشاره کند. تحریم‌های الهی، تنها به جهت مسائل طبی و بهداشتی نیست، مثل تحریم گوشت مردار و خون، بلکه گاهی دلیل حرمت، مسائل اعتقادی، فکری و تربیتی است. نظیر تحریم گوشت حیوانی که نام غیر خدا بر آن برده شده که به خاطر شرک‌زدایی است. چنان‌که گاهی ما از غذای شخصی دوری می‌کنیم، به خاطر عدم رعایت بهداشت توسط او، ولی گاهی دوری ما از روی اعراض یا اعتراض و برائت از اوست (۹). «بدون شک غذاهایی که در آیه فوق تحریم شده همچون سائر محرّمات الهی فلسفه خاصی دارد و با توجه کامل به وضع جسم و جان انسان با تمام ویژگی‌هایش تشریع شده است، در روایات اسلامی نیز زبان‌های هریک مشروحاً آمده، و پیشرفت‌های علمی بشر پرده از روی آن برداشته است!» (۱۱).

۳. آیه ۵ سوره مائده: «الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ» امروز چیزهای پاکیزه برای شما حلال شده؛ و (همچنین) طعام اهل کتاب، برای شما حلال است؛ و طعام شما برای آن‌ها حلال؛

- معنای ثانویه (امر): این آیه به حلال بودن برخی غذاها اشاره دارد. معانی ثانویه این امر می‌تواند به اهمیت انتخاب غذاهای سالم و تأثیر آن بر بهبود کیفیت زندگی و سلامت عمومی اشاره کند.

اصل و قانون کلی آن است که همه چیزهای پاک و دلپسند، حلال باشد. «أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ» چون اسلام دینی فطری است، آنچه را که دل بیسند و فساد نداشته باشد حلال می‌کند. «أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ» (میان تشریع و تکوین هماهنگی است رعایت مقررات الهی در مصرف گوشت جلوه‌ای از تقواست. فَكُلُوا ... وَ اتَّقُوا) (۱۲) تمام آنچه را اسلام تحریم کرده در زمره خبائث و ناپاک‌ها است و هیچ‌گاه قوانین الهی، موجود پاکیزه‌ای که طبعاً برای استفاده و انتفاع بشر آفریده شده است تحریم نمی‌کند و دستگاه «تشریع» در همه‌جا هم آهنگ دستگاه «تکوین» است. (۱۱).

۴. آیه ۸۸ سوره مائده: «وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ».

– **معنای ثانویه (امر):** این آیه به تأکید بر مصرف غذاهای حلال و پاک اشاره دارد. معانی ثانویه این امر می‌تواند به تأثیر مثبت تغذیه سالم بر روحیه و کیفیت زندگی اشاره کند.

معمولاً فرمان «کُلُوا» در قرآن، همراه با دستور دیگری آمده است، مانند:

کُلُوا ... وَ اشْكُرُوا بخورید و شکر کنید. کُلُوا ... وَ لَا تَطْغَوْا بخورید و طغیان نکنید. کُلُوا ... وَ اعْمَلُوا بخورید و کار شایسته انجام دهید. فَكُلُوا ... وَ اطْعَمُوا بخورید و بخورانید. کُلُوا ... وَ لَا تُسْرِفُوا بخورید و اسراف نکنید. کُلُوا ... وَ لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ بخورید و دنباله‌رو شیطان مباشید. در حدیث آمده است: «خداوند، رزق مردم را از حلال معین کرده است. هرکس که به حرام روی آورد، از سهم حلال او کم خواهد شد». در مسائل تغذیه دقت کنیم. «حَلَالاً، طَيِّباً، وَ اتَّقُوا» (هم شیوه کسب، حلال باشد و هم شیوه مصرف آن) (۱۲).

۵. آیه ۳۱ **سوره اعراف:** «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» ای فرزندان آدم، در وقت هر نماز و در هر مسجدی آرایش و زینتتان را (به تناسب آن عمل و محل) بگیرید، و از (همه) خوراکی‌های حلال خداوند بخورید و بیاشامید ولی اسراف نکنید، که او اسراف‌کنندگان را دوست ندارد.

– **معنای ثانویه (امر):** کُلُوا و اشربوا امر به معنای اباحه است. اباحه به معنای دلالت صیغه امر با استفاده از قرینه بر اجازه‌دار بودن یک عمل می‌باشد. به عبارت ساده‌تر، به معنای فراهم آوردن امکان برای مکلف است که بین انجام یک کار و عدم انجام آن انتخاب کند. کُلُوا: امر مخاطب (اباحه) – فعل أمر مبني بر حذف نون. اشربوا (اباحه) – فعل أمر مبني بر حذف نون «وَكُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا ...» در این جمله دو امر اباحی است (۹). وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا: مباح است برای شما که آنچه حرام نشده است بخورید و بنوشید ولی اسراف نکنید (۱۴-۱۳).

۶. آیه ۱۶۰ **سوره اعراف:** کُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ... از روزی‌های پاکیزه‌ای که به شما داده‌ایم، بخورید! (و شکر خدا را به جا آورید).

– **معنای ثانویه (امر):** کُلُوا من طيبات در این آیه امتنان و اباحه است. امتنان به‌عنوان یکی دیگر از معانی ثانویه فعل امر است که به معنای منت گذاشتن به کار می‌رود (۱۳).

۷. آیه ۱۶۱ **سوره اعراف:** «وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ ...» و از هر جا (و به هر کیفیت) بخواهید، از آن بخورید (و بهره‌گیرید)! و بگویید: خداوند! گناهان ما را بریز! و از در (بیت‌المقدس) با تواضع وارد شوید! که اگر چنین کنید، گناهان شما را می‌بخشم؛ و نیکوکاران را پاداش بیشتر خواهیم داد.

– **معنای ثانویه (امر):** در اینجا معنای ثانویه کُلُوا اباحه است. سیر طبیعی آن است که ابتدا با آدابی که سفارش شده داخل شهر شده، سپس آن را مسکن قرار داده و آنگاه از غذاهای آنجا بخورند، ولی در این آیه اول مسکن و غذا آمده، بعد توبه و مغفرت و ورود به شهر، شاید به خاطر آنکه تأمین مسکن و غذا، زمینه و بستری است که دستورات اخلاقی را بپذیرند (۱۲).

۸. آیه ۱۱۶ **سوره نحل:** «وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَ هَذَا حَرَامٌ».

– **معنای ثانویه (نهی):** این آیه به نهی از جعل و دروغ در مورد حلال و حرام اشاره دارد. معانی ثانویه این نهی انذار است که می‌تواند به تأکید بر اهمیت صداقت و راستگویی در انتخاب غذاها و تأثیر آن بر سلامت روحی و اجتماعی اشاره کند.

در مورد حلال و حرام‌ها، اظهار نظرهای بی‌جا و بی‌دلیل نکنیم. (باید یا خود مجتهد باشیم یا از دانشمندان دینی تقلید کنیم). لَا تَقُولُوا ... هَذَا حَلَالٌ وَ هَذَا حَرَامٌ (۱۲) از مجموع محتوای این آیه و آیات بعد، این نکته استفاده می‌شود که اسلام، اعتدال را در استفاده از گوشت توصیه می‌کند، نه مانند گیاهخواران این منبع غذایی را به کلی تحریم کرده، و نه مانند مردم عصر جاهلیت و گروهی از به اصطلاح متمدنان زمان ما اجازه استفاده از هر نوع گوشتی (حتی سوسمار و خرچنگ و انواع کرم‌ها) را می‌دهد (۱۱).

۹. آیه ۳۱ **سوره اسراء:** «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ».

– **معنای ثانویه (نهی):** این آیه به نهی از کشتن فرزندان به دلیل ترس از فقر اشاره دارد. معانی ثانویه این نهی می‌تواند به

ارزش و اهمیت زندگی انسان‌ها و تأکید بر این نکته باشد که خداوند رزق و روزی را تأمین می‌کند. این آیه می‌تواند به تأکید بر حق حیات جنین و ارزش آن در نظر خداوند اشاره داشته باشد.

این آیات و معانی ثانویه آن‌ها می‌توانند در تحلیل احکام غذایی و بهداشتی کمک کنند و نشان دهند که چگونه آموزه‌های دینی می‌توانند در این زمینه کاربرد داشته باشند. اگر امنیت روانی و ایمان نباشد (۱۵)، نه فقط فقر که ترس از فقر نیز سبب آدم‌کشی می‌شود. لا تَقْتُلُوا ... خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ (۱۲).

۱۰. آیه ۹۰ سوره مائده: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأُصْنَامُ وَالْأَزْلامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ».

- معنای ثانویه (نهی): این آیه به تأکید بر حرمت مصرف الکل و قمار اشاره دارد. معانی ثانویه این نهی انذار است که آن را عملی از عمل شیطان دانسته که می‌تواند به تأثیرات منفی این مواد بر سلامت جسمی و روحی انسان‌ها و همچنین بر روابط اجتماعی و خانوادگی اشاره کند.

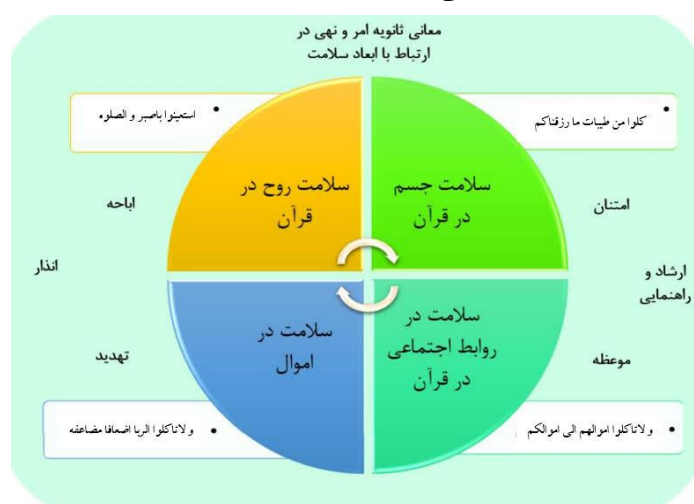
با آنکه طبق آماری که ارائه می‌شود، بسیاری از قتل‌ها، جرائم، تصادفات، طلاق‌ها، امراض روانی، کلیوی و ... ناشی از شراب است، اما قرآن در این آیه در بیان فلسفه‌ی تحریم، روی دو نکته تأکید دارد: یکی ضرر اجتماعی یعنی کینه و عداوت و دیگری ضرر معنوی یعنی غفلت از نماز و یاد خدا. این آیه برجسته‌ترین اثر شراب و قمار را بازداشتن از یاد خدا و نماز دانسته است (۱۲) ما حرم علينا شئاً اشد من الخمر: «هیچ حکمی بر ما سنگین‌تر از تحریم شراب نبود» (۱۶). روشن است که اگر اسلام می‌خواست بدون رعایت اصول روانی و اجتماعی با این بلای بزرگ عمومی به مبارزه برخیزد ممکن نبود (۱۱). به هر تقدیر آیات و معانی ثانویه آن‌ها می‌توانند در تحلیل احکام غذایی و بهداشتی نقش مهمی ایفا نمایند و از حیث تقویت سلامت فرد و جامعه کارکرد بی‌نظیری از خود نشان دهند. جدول ۱، سلامت در قرآن را در ابعاد مختلف بررسی می‌کند.

جدول ۱. سلامت در قرآن در ابعاد مختلف

بعد سلامتی	توضیح	آیه
سلامت جسم در قرآن	تأکید بر مصرف غذاهای حلال و پاک	آیه ۸۸ سوره مائده: «وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا»
	نهی از اسراف و زیاده‌روی	آیه ۳۱ سوره اعراف: «وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا»
	توجه به نعمت‌های الهی	آیه ۱۷۲ سوره بقره: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ»
	تأکید بر پرهیز از غذاهای مضر	آیه ۳ سوره مائده: «إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَيْزِرِ»
	تغذیه و شکرگزاری	آیه ۷ سوره ابراهیم: «وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ»
سلامت روان در قرآن	آرامش و سکونت قلب	آیه ۲۸ سوره رعد: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»
	صبر و استقامت	آیه ۱۵۳ سوره بقره: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ»
	تسلیم به اراده خداوند	آیه ۱۳۹ سوره آل عمران: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا»
	امید و رحمت الهی	آیه ۱۰ سوره زمر: «قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ»
ابعاد اجتماعی و فرهنگی	توجه به خود و دیگران	آیه ۳۲ سوره مائده: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا»
	سلامت و همبستگی اجتماعی	سلامت و عدالت اجتماعی: آیه ۶۰ سوره عنکبوت: «وَكَايْنِ مِّنْ دَابَّةٍ لَّا تَحْمِلُ رَزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِنَّا كَافُونَ»
	فرهنگ شکرگزاری نعمت‌ها	آیه ۷ سوره ابراهیم: «وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ»
سلامت مال	سلامت و هویت فرهنگی	آیه ۲ سوره نساء: «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ»
	سلامت مال از ربا	آیه ۱۳۰ آل عمران: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»
رها کردن ربا		آیه ۲۷۸ بقره: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ»

بحث

هدف از مطالعه حاضر بررسی ابعاد مختلف سلامت از دیدگاه قرآن با تمرکز بر معانی ثانویه اسالیب امر و نهی در قرآن بود. آیات قرآن مؤمنان را به مصرف غذاهای حلال و پاک دعوت می‌کند. این امر نه تنها به عنوان یک دستور دینی، بلکه به عنوان یک راهکار برای حفظ سلامت جسمی و روانی افراد تلقی می‌شود. قرآن کریم به طور واضح از مصرف غذاهای حرام نهی کرده است. این نهی می‌تواند به عنوان یک هشدار برای جلوگیری از آسیب‌های جسمی و روحی ناشی از تغذیه نادرست تلقی شود. به عنوان مثال، نهی و امتناع از مصرف گوشت خوک و نوشیدنی‌های الکلی می‌تواند به حفظ سلامت جسمی و روانی افراد کمک کند. معانی ثانویه اسالیب امر و نهی در ابعاد مختلفی در زمینه اطعمه و اشربه به کار می‌رود

شکل ۱. معانی ثانویه امر و نهی در ارتباط با ابعاد سلامت در قرآن

بررسی آیات الاحکام قرآن در زمینه تغذیه و سلامت جسم و روان، ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن، به عنوان یک موضوع مهم و قابل توجه در مطالعات اسلامی و علوم اجتماعی، می‌تواند به درک عمیق‌تری از ارتباط میان دین و سلامت انسان‌ها منجر شود. بررسی معانی ثانویه آیات الاحکام و ارتباط آن با اطعمه و اشربه، موضوعی است که در سال‌های اخیر توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. این پژوهش‌ها به ویژه در زمینه تأثیرات تغذیه بر سلامت جسمی و روانی انسان‌ها و همچنین ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن، اهمیت ویژه‌ای دارند. در این راستا، پژوهش‌های متعددی در زمینه احکام غذایی در قرآن

کریم و تأثیرات آن بر زندگی روزمره مسلمانان انجام شده است. به عنوان مثال، پژوهش «بررسی تأثیر تغذیه بر ابعاد روانی و معنوی انسان» (۱۷) به بررسی ارتباط میان تغذیه سالم و احکام غذایی در قرآن پرداخته و نشان داده است که رعایت این احکام می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و سلامت عمومی جامعه کمک کند. این پژوهش به ویژه بر روی تأثیرات مثبت مصرف غذاهای حلال و پاک بر سلامت جسمی و روانی تأکید دارد و به بررسی آیات مربوط به تغذیه در قرآن پرداخته است. علاوه بر این، پژوهش «مبانی بهداشت و سلامت در قرآن» (۱۸) به بررسی تأثیرات تغذیه بر سلامت روانی و

جسمی در آیات قرآن پرداخته و به تحلیل آیات مربوط به غذا و نوشیدنی می‌پردازد. این پژوهش نشان می‌دهد که رعایت احکام غذایی در قرآن می‌تواند به کاهش استرس و اضطراب و بهبود سلامت روانی کمک کند. پژوهش دیگری به نام «غذا و تغذیه از منظر قرآن کریم و روایات» (۱۹) به بررسی ابعاد اجتماعی و فرهنگی احکام غذایی در قرآن می‌پردازد و تأکید می‌کند که این احکام می‌تواند به تقویت روابط اجتماعی و خانوادگی در جامعه اسلامی کمک کند. این پژوهش به تحلیل تأثیرات اجتماعی رعایت احکام غذایی بر رفتارهای اجتماعی مسلمانان می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه این احکام می‌تواند به ترویج فرهنگ سلامت و حفظ هویت دینی کمک کند. در مقایسه با این پژوهش‌ها، ضمن اینکه یافته‌های آن‌ها همراستا با تحقیق حاضر است، در این پژوهش، بررسی معانی ثانویه آیات الاحکام و ارتباط آن با اطعمه و اشربه مورد توجه قرار گرفت و سعی شد تا ابعاد جدیدی حول محور این موضوع مورد بررسی قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

طبق نتایج این مطالعه، قرآن از چهار بعد سلامت جسم، روان، روابط اجتماعی و سلامت مال به موضوع سلامت از طریق اسالیب امر و یا نهی پرداخته است. این تحقیق می‌تواند به عنوان یک نقطه شروع برای پژوهش‌های بین‌رشته‌ای در زمینه‌های مختلف مانند تغذیه، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم دینی باشد. این همکاری‌ها می‌توانند به تولید دانش جدید و کاربردی کمک کنند. با توجه به تأثیرات مثبت رعایت احکام غذایی بر سلامت روان، این تحقیق همچنین می‌تواند به توسعه برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای در زمینه تغذیه و سلامت روان کمک کند. این برنامه‌ها می‌توانند نقش مهمی در کاهش اضطراب و استرس در جامعه ایفا کنند. همچنین این تحقیق می‌تواند به ترویج فرهنگ سلامت در جامعه اسلامی کمک کند. با ارائه نتایج مثبت رعایت احکام غذایی، امکان تقویت انسجام فرهنگی، روابط اجتماعی و خانوادگی و همچنین بهبود کیفیت زندگی مسلمانان فراهم خواهد آمد. در

نهایت، با وجود محدودیت‌ها، این تحقیق زمینه‌ای را آشکار می‌کند برای آنکه فرصت‌های ارزشمندی برای بهبود کیفیت زندگی مسلمانان و ترویج فرهنگ سلامت مهیا شود. با توجه به اهمیت موضوع، انجام پژوهش‌های بیشتر و دقیق‌تر در این خصوص ضروری به نظر می‌رسد.

مشارکت نویسندگان

زینب مصلح: جستجوی منابع، جمع‌آوری داده‌ها، نگارش متن اصلی.

ابراهیم زارعی‌فر: راهنمایی در اجرای پژوهش و اصلاح متن.

صفدر شاکر: نظارت بر اجرای پژوهش.

نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تشکر و قدردانی

نویسندگان مراتب قدردانی خود را از کمیته تحقیقات دانشگاه فسا و گروه ادبیات عرب دانشکده علوم انسانی اعلام می‌دارند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

بیانیه هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌دارند که صرفاً در فرایند بازنویسی و ویرایش این مقاله، از ابزارهای هوش مصنوعی استفاده شده است.

References

1. Bigdeli H. A study of secondary meanings of imperative verbs in Surah Al-A'raf based on literary and jurisprudential interpretations. In: First International Conference on Law, Political Science, Islamic Politics, and Islamic Jurisprudence; 2024. [Persian]
2. Mahini S, Saberi A, Dibaji SE. The methods of translating secondary meanings of imperative verbs in the Holy Qur'an translated by Saffarzade. *Modares Quranic and Hadith Researches*. 2020; 7(13): 241-81. [Persian]
3. Varzi MJ, Bigdeli H. Analysis of "secondary meanings of the imperative verb" in Surah Al-An'am with emphasis on literary and jurisprudential commentaries. *Quran and Etrat Knowledge*. 2019;9(5):159-178. [Persian]
4. Bahmani F. Analyzing religious teachings as a fundamental strategy for achieving mental health. *Kalam Pajouhi*. 2024; 3(5): 241-263. [Persian]
5. Fayokemi AW. Food Prohibition in Islam: A Step Towards Good Health. *International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)*. 2020; 10(2): 9814.
6. Nasr N. Psychological impact of probiotics and fermented foods on mental health of human in integrated healthy lifestyle. *Int J Curr Microbiol Appl Sci*. 2018; 7: 2815-2822. [Persian]
7. Biglari H, Dargahi A, Vaziri Y, Ivanbagha R, Hami M, Poursadeqiyani M. Food safety and health from the perspective of Islam. *Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat*. 2020; 6(1): 131-43. [Persian]
8. Yule G. *The Study of Language Pragmatics*. Translated by Amouzadeh M, Tavangar M. Tehran: Samt; 2012.
9. Qaraati M. *Tafsir Noor (Qaraati)*. Vol.2. Tehran: Cultural Center of Lessons from the Quran; 2009. [Persian]
10. Tabatabai MH. *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran*. Translated by Mousavi Hamadani SMB. Qom: Society of Teachers; 1995. [Persian]
11. Makarem Shirazi N. *Translation of the Holy Quran*. 2nd ed. Tehran: Office for the Study of Historical and Islamic Knowledge; 1998. [Persian]
12. Qaraati M. *Tafsir Noor (Qaraati)*. Vol.5. Tehran: Cultural Center of Lessons from the Quran; 2009. [Persian]
13. Abu Hayyan M. *Al-Bahr al-Muheet*. Beirut: Dar al-Fikr; 1999.
14. Tayeb SAH. *Atayb al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. 2nd ed. Tehran: Islam Publications; 1990.
15. Gerdfaramarzi MS, Enjoo SA, Afshar L, Fadavi M, Kiani M, Bazmi S. The ethical challenges of umbilical cord blood stem cell banking: a qualitative study. *Shiraz E-Medical Journal*. 2024; 25(4).
16. Rida RR. *Tafsir al-Manar*. Vol. 7. Cairo: Matba'at al-Manar; 1927.
17. Sharifi A, Mortazavi-Far SS, Alimohammadi M. Investigating the Impact of Nutrition on Psychological and Spiritual Dimensions of Humans. *Journal of Comparative Hadith Sciences*. 2021; 14(8): 351-373.
18. Alayi HA, Rezaei HR. Foundations of Health and Hygiene in the Quran. *Journal of Quran and Science*. 2016; 12: 125-144. [Persian]
19. Bahramian N, Ahangaran MR, Golgoon AK. Food and Nutrition from the Perspective of the Holy Quran and Narrations. *Arshiyane Fars*. 2022; 1(2): 79-100. [Persian]